

Asia: VN/24201/2023

Lausuntopyyntö rangaistuksen määräämistä koskevasta HE-luonnoksesta

Rikoksen tekeminen osana rikollisverkoston toimintaa

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Luonnoksessa ehdotetaan, että rikoksen tekeminen osana rikollisverkoston toimintaa säädettäisiin koventamisperusteeksi. Koventamisperusteen tarkoituksena olisi, että niin sanottujen katujengien ja vastaavan tyyppisten henkilöjoukkojen toiminnassa tehdyistä rikoksista tuomittaisiin nykyistä ankarampia rangaistuksia. Määritelmällisesti rikollisverkosto sijoittuisi tavanomaisen nuorisorikollisuuden ja järjestäytyneen rikollisuuden välimaastoon. Rikollisverkostoa koskeva koventamisperuste ja määritelmä vastaisivat osittain järjestäytyntä rikollisryhmää koskevaa koventamisperustetta ja määritelmää.

Minulla ei luonnoksessa esitetyn perustein ole aihetta kyseenalaistaa esimerkiksi luonnoksen suhdetta perustuslakiin ja säätämisyjärjestystä koskevassa osiossa esitettyjä näkemyksiä, että kyseistä koventamisperustetta voidaan pitää oikeasuhtaisena ja että sen säätämällä on hyväksyttävät ja välttämättömät perusteet. Näin huolimatta siitä, että koventamisperuste on osittain päällekkäinen järjestäytyntä rikollisryhmää koskevan perusteen kanssa. Tähän päällekkäisyyteen viittaavat myös luonnoksessa mainitut kaksi käräjäoikeuden ratkaisua, joissa niin sanotun katujengin on katsottu täyttäneen järjestäytyneen rikollisryhmän tunnusmerkistön. Tosin toisessa tapauksista hovioikeus on sittemmin hylännyt koventamisperusteen soveltamista koskevan vaatimuksen katsoen tuomiossaan mainituin perustein, että kyseessä ei ollut järjestäytyntä rikollisryhmä.

Etenkin siltä osin kuin arvioidaan perustuslain 8 §:ssä säädetyn rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamia täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta koskevia vaatimuksia asiassa, totean kuitenkin seuraavan.

Luonnoksen säännöskohtaisissa perusteluissa on varsin seikkaperäisesti arvioitu rikollisverkoston määritelmäsäännökseen sisältyvää kriteeriä, jonka mukaan rikollisverkoston toimintaan tulee kuulua (olennaisesti) sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Perusteluissa on arvioitu muun ohella sitä, milloin

määritelmäsäännöksessä tarkoitetut rikokset katsotaan tehdyksi osana verkoston toimintaa, miten termiä ”yleinen paikka” olisi aihetta tulkita, sekä sitä, minkälainen rikollinen toiminta erityisesti on omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta.

Sen sijaan arviointi siitä, mitä tarkoitetaan rikoksen tekemisellä osana rikollisverkoston toimintaa, jää luonnoksessa selvästi vähemmälle huomiolle. Koventamisperusteen (ehdotetun rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 6 kohdan) säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan, että rikoksen tekemiseen osana rikollisverkoston toimintaa (relevanssikriteeri) sisältyy se, että rikos on katsottava verkoston hyväksymäksi, että se on tehty verkoston puolesta, hyväksi tai nimissä ja että se on verkoston toimintakokonaisuuden mukainen. Luonnoksessa vain viitataan tässä yhteydessä siihen, että näitä kriteerejä selostetaan tarkemmin hallituksen esityksessä HE 263/2014 vp (joka koskee rikoslain järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskevien säännösten yhtenäistämistä). Huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että järjestäytyneen rikollisryhmän ja rikollisverkoston toiminta voi mainitussa mielessä erota selvästi toisistaan etenkin, kun järjestäytyneellä rikollisryhmällä tarkoitetaan ”rakenteeltaan jäsentynyttä yhteenliittymää” ja ehdotetulla rikollisverkostolla puolestaan ”yhteenliittymää”.

Luonnosta olisi nähdäkseni edellä kerrotuista syistä aihetta mainituilta osin täsmentää. Luonnoksessa todetaan, että rikollisverkostolla ei edellytettäisi olevan jäsentynyttä rakennetta ja että termillä ”yhteenliittymä” tarkoitetaan jossain määrin löyhempää henkilökuntaa kuin mitä termillä ”rakenteeltaan jäsentynyt yhteenliittymä” tarkoitetaan järjestäytyneen rikollisryhmän osalta. Luonnoksen mukaan rikollisverkoston ominaispiirteisiin kuuluisi esimerkiksi vain siihen liittyvien henkilöiden jonkinasteinen käsitys yhteen kuulumisesta ja ryhmäidentiteetistä. Pidän mainitun vuoksi kysymyksiä herättävänä esimerkiksi sitä, miten voi täytyä perusteluissa mainittu rikoksen tekemiseen osana rikollisverkoston toimintaa sisältyvä kriteeri, että rikos on katsottava verkoston hyväksymäksi.

Luonnoksen säännöskohtaisissa perusteluissa ehdotetun rikoslain 6 luvun 5 §:n 3 momentin (rikollisverkoston määritelmäsäännöksen) kohdalla todetaan sinällään, että rikollisverkostoa koskevan koventamisperusteen soveltamiseksi rikoksen tulee myös vastata rikollisverkoston rikollista toimintakokonaisuutta ja selvästi palvella tätä toimintakokonaisuutta. Koventamisperusteen soveltamista ei kuitenkaan olisi yleisesti rajoitettu yksinomaan rikollisverkoston määritelmäsäännöksessä kuvattuihin rikoksiin, eli rikoksiin, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Koventamisperuste voisi luonnoksen mukaan siten soveltua muuhunkin edellytykset toteuttavaan rikokseen, joka selvästi on edistänyt rikollisverkoston yhteistä toimintatavoitetta.

Luonnoksen suhdetta perustuslakiin ja säätämisyjärjestystä koskevassa osiossa arvioidaan, täyttääkö rikoksen tekemistä osana rikollisverkoston toimintaa koskeva koventamisperuste ja rikollisverkoston määritelmäsäännös rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamat täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta koskevat vaatimukset. Luonnoksessa todetaan, että siinä mainituin perusteina nämä vaatimukset täyttyvät. Tässä yhteydessä luonnoksessa arvioidaan kuitenkin tarkemmin yksinomaan määritelmäsäännöstä itse koventamisperusteen jäädessä vain maininnan varaan. Luonnosta olisi tältä osin syytä täsmentää.

Siltä osin kuin kyse on luonnoksen ruotsinkielisestä lakitekstilunnoksesta, totean erikseen seuraavan. Ehdotetun rikoslain 6 luvun 5 §:n 3 momentin mukaisen rikollisverkoston määritelmän mukaan rikollisverkoston toimintaan kuuluu olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Näyttäisi siltä, että ehdotetun säännöksen vastaavassa ruotsinkielisessä tekstissä kyseinen ”ovat omiaan” -kriteeri on epähuomiossa jäänyt pois, kun mainitussa momentissa todetaan, että rikollisverkoston toimintaan kuuluu olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, ”som äventyrar (kursivointi tässä) ordningen och säkerheten på allmänna platser”. Määritelmään sisältyvää ”ovat omiaan” -kriteeriä on luonnoksen säännöskohtaisissa perusteluissa nimenomaisesti täsmennetty muun ohella siten, että ”[k]oska edellytyksenä olisi, että rikokset ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta, tulisi kysymykseen käytännössä lähinnä sellaiset rikokset, joita voidaan tehdä yleisillä paikoilla ja joista aiheutuu tällaista vaaraa”.

Henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Luonnoksessa ehdotetaan, että henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla säädettäisiin rangaistuksen koventamisperusteeksi. Tällaiset nöyryytysteot käsittäisivät muun muassa sanallisia, fyysisiä ja kuvaamista koskevia tekoja sekä tällaisten tekojen yhdistelmiä.

Voin yhtyä luonnoksessa esitettyyn oletettavaan, että tällaiset teot yleensä aiheuttavat loukatulle erityistä kärsimystä ja vahinkoa. Nöyryyttäminen voi muun ohella loukata niin kunnian kuin yksityisyyden suojaa. Riidatonta niin ikään lienee (kuten luonnoksessa viitatussa nuorten tekemien ryöstörikosten piirteitä käsittelevässä keskusrikospoliisin selvityksessä tuodaan esille), että viime vuosina esimerkiksi ryöstörikoksissa on ilmennyt uusia piirteitä kuten uhriin kohdistettua nöyryytysväkivaltaa ja tekojen kuvaamista. Vahvoja viitteitä on siitä, että sosiaalisen median rooli nuorten väkivaltarikollisuudessa on lisääntynyt olennaisesti viime vuosina.

Minulla ei ole perusteita kyseenalaistaa luonnoksessa esitettyä, että siinä rangaistaviksi tarkoitettuja nöyryyttämiskeinoja (kuten teon kuvaamista tai videointia) ei voida pitää luonteeltaan sellaisina, että ne esimerkiksi kuuluisivat sananvapauden ydinalueelle taikka perustuisivat sananvapauden käyttämiseen hyväksyttäviin tarkoitukseen. Voin myös yhtyä luonnoksessa esitettyyn johtopäätökseen, että ehdotetulla säännöksellä on perustuslain säännöksistä ja ihmisoikeussopimuksista johdettavissa olevat hyväksyttävät ja välttämättömät perusteet.

Luonnoksen tavoitteita käsittelevässä osiossa todetaan, että siinä ehdotettujen lainmuutosten tavoitteena on muun ohella selkiyttää rikoslakia säätämällä luonnoksessa mainittuihin ilmiöihin liittyvät nimenomaiset säännökset. Suhdetta perustuslakiin ja säätämisyjärjestystä käsittelevässä

osiossa todetaan puolestaan, että ehdotetuissa rikoslain muutoksissa olisi asiallisesti kyse ennen muuta rangaistusten ankaroittamisesta ja sääntelyn selkeyttämisestä. Siltä osin kuin luonnoksessa mainituin tavoin tuodaan esille, että ehdotetuissa lainmuutoksissa on kyse sääntelyn selkeyttämisestä, totean seuraavan.

Jossain määrin kysymyksiä herättävää on, että luonnoksessa yhtäältä todetaan uuden nöyryyttämistekoja koskeva koventamisperusteen koskevan tekoja, joissa on kyse niin sanotusta nöyryyttämiskivallasta, mutta toisaalta lausutaan, että koventamisperusteen soveltamisala kattaisi lähtökohtaisesti mitkä tahansa henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuviin rikoksiin liittyvät erityisen nöyryyttävät tekotavat.

Pidän sinällään ymmärrettävänä sitä, että nöyryyttämistekojen moninaisuuden vuoksi säännöksessä ei ole mahdollista kuvata kattavasti kaikkia mahdollisia tekomuotoja. Säännöskohtaisissa perusteluissa on joka tapauksessa varsin kattavasti esitetty esimerkkejä soveltamisalaan kuuluvista teoista ja rajanvedosta muihin rangaistussäännöksiin.

Sääntelyn selkeyden kannalta jossain määrin haasteellisia voivat kuitenkin olla esimerkiksi ns. useamman rangaistussäännöksen soveltamistilanteet. Nöyryyttäminen voi lisäksi jo nykyisin tulla huomioiduksi useiden eri rikosnimikkeiden kautta ja niiden arvioinnissa. Loukattavien oikeushyvien kautta tarkasteltuna nöyryyttäminen kohdistuu ennen muuta kunniaan ja yksityisyyteen. Nöyryyttäminen voi siten tulla arvioitavaksi esimerkiksi kunnianloukkauksena tai yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisenä. Kuten luonnoksessa tuodaan esille, lainkonkurrenssiin liittyviä kysymyksiä arvioidaan pitkälti tunnusmerkistöjen suojeleobjektien kautta, joten nöyryyttäminen tulee tyypillisesti arvioiduksi kunnianloukkauksena sen loukatessa uhrin kunniaa myös silloin, kun halventaminen toteutetaan pahoinpitelyn yhteydessä. Nöyryyttävä tekotapa on puolestaan nimenomaisesti mainittu esimerkiksi törkeän raiskauksen sekä törkeän seksuaalisen kajoamisen ankaroittamisperusteena.

Koska rangaistus on lain mukaan mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen, nöyryyttäminen tai teon nöyryyttävyys voi riippuen sovellettavasta tunnusmerkistöstä ja tekotavasta vaikuttaa rangaistuksen määrään sitä lisäävästi niin teon seurauksen kuin tekijän syyllisyyden kautta.

Mainittujen jo nykyisin varsin monimuotoisten nöyryyttämistekoihin liittyvien soveltamistilanteiden valossa ehdotettua koventamisperustetta ja sen soveltamista koskevat perustelut olisi syytä esittää luonnoksessa mahdollisimman selkeästi ja jäsentyneesti. Luonnoksen säännöskohtaisissa perusteluissa tuodaan varsin kattavasti esille koventamisperusteen soveltamisalaan kuuluvia tekoja ja rajanvetoa muihin rangaistussäännöksiin. Voin yhtyä luonnoksen suhdetta perustuslakiin ja säätämisyjärjestystä koskevassa osiossa todettuun, että tällaisten täsmennysten kirjaaminen lakitekstiin ja perusteluihin toteuttaa laillisuusperiaatteen vaatimuksia. Totean kuitenkin, että

luonnoksessa esille tuodut arviot erilaisista soveltamistilanteista ovat varsin yleisluonteisia. Esimerkiksi luonnoksessa käytetyt yleiset ilmaisut ”yleensä” ja ”lähtökohtaisesti” jättävät joissain kohdissa varsin avoimeksi koventamisperusteen käytännön soveltamistilanteeseen liittyvän rajanvetokysymyksen arvioinnin.

Alaikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Luonnoksessa ehdotetaan, että rikoslain 17 lukuun lisättäisiin uusi 1 b §:n mukainen rangaistussäännös, joka koskisi rikosvastuukärajaa (15 vuotta) nuoremman henkilön käyttämistä välikappaleena tahallisen rikoksen tekemiseen. Luonnoksen mukaan ehdotuksessa on kyse rikosvastuukärajasta nuoremman henkilön käyttämisen erityisen vahingollisuuden ja moitittavuuden huomioon ottamisesta lainsäädännössä paremmin. Luonnoksessa esitetään mainitun kriminalisoinnin puolesta nähdäkseni lähtökohtaisesti varteenotettavia perusteita.

Välillisen tekemisen opin näkökulmasta totean kriminalisointiehdotuksesta kuitenkin seuraavan. Välillisestä tekemisestä säädetään rikoslain 5 luvun 4 §:ssä. Sen mukaan tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä. Säännös siis kattaa myös alle 15-vuotiaan käyttämisen välikappaleena rikoksen tekemiseen.

Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 ja 2 momentissa säädetään puolestaan rangaistusvastuun edellytyksenä olevasta vastuukärajasta (15 vuotta) ja syyntakeisuudesta (henkilö on syyntakeeton mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi). Jossain määrin kysymyksiä herättävää on, miksi erikseen rangaistavaa olisi vain rikosvastuukärajaa nuoremman henkilön käyttäminen välikappaleena rikoksen tekemiseen, eikä vastaavaa erilliskriminalisointia olisi muiden syyntakeettomuuden perusteiden osalta. Olkoonkin, että luonnoksessa ehdotettua kriminalisointia on perusteltu nimenomaan lapsiin kohdistuvalla korostuneella suojelutarpeella, olisi asian jatkovalmistelussa nähdäkseni aiheellista välillisen tekemisen opin näkökulmasta vielä tarkemmin käsitellä luonnoksessa ehdotettua kriminalisointia suhteessa mainittuihin muihin syyntakeettomuuden perusteisiin.

Siltä osin kuin ehdotetun rikoslain 17 luvun 1 b §:n mukaisen rangaistussäännöksen rikosnimikkeenä olisi ”alaikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen”, totean lisäksi seuraavaa.

Termillä ”alaikäinen” tarkoitetaan sekä rikoslaissa että lainsäädännössä yleisemminkin alle 18-vuotiasta henkilöä. Rikoslaissa kyseinen termi sisältyy 17 luvun 18 b §:n mukaiseen rikosnimikkeeseen ”kuvaohjelman laitton esittäminen tai levittäminen alaikäiselle” sekä 41 luvun 7 §:n mukaiseen rikosnimikkeeseen ”toisen vahingoittamiseen soveltuvan esineen luovuttaminen

alaikäiselle”. Termi ”alaikäinen” sisältyy myös muutoin useiden muiden rikoslain rangaistussäännösten tunnusmerkistötekijöihin.

Vaikka ehdotetun rikoslain 17 luvun 1 b §:n tunnusmerkistöstä ilmenisikin, että kyseisessä säännöksessä sen rikosnimikkeen mukaisella termillä ”alaikäinen” tarkoitetaan viittätoista vuotta nuorempaa henkilöä, pidän jossain määrin ongelmallisena sitä, että rikosnimikkeessä käytetyllä termillä tarkoitetaan eri asiaa kuin samalla termillä muualla rikoslaissa.

Muut huomiot

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Luonnoksessa on arvioitu siinä ehdotettujen lakimuutosten taloudellisia vaikutuksia muun ohella vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon. Tässä laskelmassa on käytetty laskentaperusteena Rikosseuraamuslaitoksen laskelmien mukaista keskimääräistä yhden vankivuoden kustannusta. On kuitenkin syytä huomioida, että myös esimerkiksi mahdollisella vankipaikkojen lisäämisellä on taloudellisia vaikutuksia.

Eduskunnan lakivaliokunnalle annetussa 27.3.2024 päivätyssä selvityksessä ”Rikosseuraamuslaitoksen toimintaedellytykset” todetaan, että suljettujen vankiloiden käyttöaste on tällä hetkellä yli 100 prosenttia ja erityisesti tutkintavankiloiden tilanne on vaikea. Selvityksen mukaan vankiturvallisuus ja työturvallisuus vaarantuvat, kun suljetun vankilan käyttöaste on yli 90 prosenttia. Selvityksessä tuodaan esille, että jo voimaan tulleiden ja nykyisen hallituksen ohjelman mukaisten tulevien lainsäädäntömuutosten myötä vankimäärä tulee kasvamaan huomattavasti. Nykyinen vankilakapasiteetti ei selvityksen mukaan riitä ja resurssitarve niin vankiloissa kuin yhdyskuntaseuraamustoiminnassa tulee kasvamaan. Selvityksessä johtopäätöksenä on, että hallitusohjelman toteutuminen edellyttää henkilöstömäärän ja Rikosseuraamuslaitoksen perusrahoituksen kasvattamista sekä välittömiä toimia vankipaikkojen lisäämiseksi.

Löfman Markus

Oikeuskanslerinvirasto - Valtioneuvoston oikeuskansleri Tuomas Pöysti